УДК: 342.7

Б. Даниленко, канд. юрид. наук
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4314-9051
Благодійний фонд соціального розвитку Харківської обл., Харків, Україна

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: НЕБЕЗПЕЧНА ТЕНДЕНЦІЯ

Присвячено дослідженню обмеження прав людини в Україні. Зроблено висновок, що в Україні існує тенденція обмеження прав людини. Суб'єктами порушення прав людини є як держава, так і приватні особи. У сфері законодавчої політики ця тенденція зросла після парламентських виборів 2014 р. Загальновідомо, що саме того року в Україні почалася війна. Проте більшість обмежень прав людини, запроваджені Законами України (що порушують Конституцію України) з того часу, не мають жодного стосунку до військових дій та національної безпеки. Також було виявлено такі тенденції: 1) останні зміни до українського законодавства не лише обмежують конституційні права, але й порушують принципи права та конституційні гарантії прав людини; 2) порушення права на недоторканість особистого життя мають тотальний характер внаслідок використання сучасних інформаційних технологій; 3) низка конституційних прав людини порушена шляхом законотворчості у сфері сімейних відносин; такі закони ухвалюються Верховною Радою України з небаченою раніше швидкістю; 4) як держава, так і приватні особи використовують сучасні технології з метою порушення прав людини; з'являються нові способи порушення прав людини, засновані на сучасних технологіях. Зроблено висновок, що обмеження прав людини, які здійснюються шляхом правотворчості, завжди мають певну аргументацію. Проте ані політичні, ані економічні, ані соціальні, ані будь-які інші інтереси не можуть бути підставою для порушення прав і свобод людини.

Ключові слова: права людини, Конституція України, законодавча діяльність, обмеження, тенденції, сучасні технології.

Незважаючи на те, що повітря сповнене
теоріями "свобод" та дикими криками про "права",
особиста свобода безупинно калічиться.
Генрі Форд

Вступ. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р., визнана як одна з найбільш демократичних і прогресивних конституцій країн світу. Згідно із частиною третьою ст. 22 Конституції України при ухваленні нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод.

За роки, що минули з часу прийняття Конституції України, права та свободи людини, визначені розд. II Конституції України, неодноразово порушувалися, зокрема Законами України й іншими правовими актами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Права людини були предметом численних наукових досліджень представників науки конституційного права України: Ю. Тодика, П. Рабіновича, С. Шевчука, В. Речицького, В. Серьогіна та ін. Проте обмеження прав людини, визначених Конституцією України, як послідовна тенденція, не набуло належного висвітлення в юридичній науці.

Мета і завдання дослідження. Метою цього дослідження є виявлення тенденцій у сфері порушення прав людини в Україні, насамперед, у законодавчій політиці.

Основні результати

Право на недоторканість особистого життя. Нині порушення цього права мають тотальний характер. Дедалі частіше можна зустріти публікації в ЗМІ про торгівлю особистими даними з боку поліцейських [1, 2], працівників банків [3] та інших осіб. Проте ні Верховна Рада України, ні Президент України – гарант Конституції України, ні інші уповноважені органи державної влади не вживають адекватних заходів для захисту права людини на особисте життя.

Ба більше, політика держави сприяє порушенню цього права. Згідно із частиною третьою ст. 32 Конституції України [4] кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею. Законом України від 20 листопада 2012 р. № 5492-VI "Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус" [5] було запроваджено Єдиний державний демографічний реєстр. Чимало положень цього закону викликають занепокоєння. Проте не це головне. Головне те, що переважна більшість громадян України навіть не чула про існування такого державного реєстру. Хоча, на нашу думку, це найважливіший для людини реєстр, оскільки він призначений для зберігання даних про людину, зокрема, біометричних, які, до речі, завжди збиралися лише щодо злочинців.

Згідно зі ст. 31 Конституції України кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинові чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

У 2018 р. в Україні стався масовий злам поштового сервісу Google Gmail. Сторонні особи могли з легкістю отримати доступ до листів чужої електронної поштової скриньки. Сервіс Gmail, на відміну від українських поштових сервісів, вважається надійним і захищеним. А тому багато людей в Україні довіряло не лише особисте листування, але й ділове листування з контрагентами цьому сервісу. Злам електронної пошти став справжнім шоком для них. Цей випадок яскраво продемонстрував всю ціну уявної надійності Gmail. Проте в української аудиторії дуже коротка новинна пам'ять, тому навіть таку подію, що безпосередньо торкнулася мільйонів українців, до кінця року вже майже ніхто не пам'ятав. Жодної реакції з боку правоохоронних органів на масове порушення права людини на таємницю кореспонденції в українському інформаційному просторі автором не було зафіксовано.

На нашу думку, порушення права людини на приватність у сучасних умовах має особливе значення. Ураховуючи можливості сучасних технологій, що безупинно зростають високими темпами, протиправне використання інформації про людину може бути застосоване для порушення інших прав людини все новими і новими способами. Саме тому ми переконані, що масове безупинне порушення права людини на особисте життя, що відбувається у наш час, становить особливу небезпеку для людини.

Право власності. Згідно із частиною четвертою ст. 41 Конституції України ніхто не може бути протипра-

© Даниленко Б., 2019

вно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Серед усіх реформ, що здійснює держава, найбільш результативною є реформа з переходу на електронний документообіг, що, серед іншого, передбачає створення електронних реєстрів. Проте це стосується лише кількості. Якість украй низька, що породжує численні порушення прав людини, насамперед – права власності.

Наприклад, з кожним роком посилюється рейдерство. Питома вага рейдерських атак з учиненням протиправних дій стосовно державних реєстрів надзвичайно висока. Деякі юристи навіть виділяють окремий вид рейдерства – реєстраційний [6, с. 45]. Один із головних інструментів рейдерів – протиправні дії стосовно державного реєстру прав. Вони набули такого масштабу, що у 2016 р. при Міністерстві юстиції України створено Комісію з питань розгляду скарг у сфері державної реєстрації, відому як антирейдерська комісія [7]. Проте, як свідчить практика, ефективність її діяльності низька.

Під загрозою не лише бізнес. Трапляються випадки, коли державні реєстратори надають витяги з державного реєстру прав, згідно з якими квартира має двох власників. А двома власниками однієї земельної ділянки вже давно нікого не здивуєш. Виникає питання: якщо якість електронних реєстрів настільки низька, для чого держава так поспішає із їх запровадженням?

З часу прийняття Конституції України Верховною Радою України ухвалено не один закон, що порушує право власності, закріплене Конституцією України.

За короткий історичний період розвитку земельного права України чітко вимальовується тенденція із зменшення прав власників земельних ділянок на користь орендарів. Ця тенденція добре відома практикам [8, с. 15]. Її огляду можна присвятити окрему наукову статтю, тому наведемо лише деякі останні новели законодавства.

1 січня 2019 р. набуває чинності Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні" [9]. Тепер орендар зможе укласти договір суборенди без згоди орендодавця (частина шоста ст. 93 Земельного кодексу України, частина перша ст. 8-2 Закону України "Про оренду землі"). Деякі положення закону викладені настільки неоднозначно, що можна дійти висновку: не потрібна згода власника і на укладання договору оренди (частина четверта ст. 37-1 Земельного кодексу України).

Наведений вище закон, усупереч частині п'ятій ст. 41 Конституції України, встановлює примусове відчуження земель юридичних осіб колективної форми власності (частини перша, сімнадцята нової редакції ст. 14-1 Закону України "Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)") [9].

Свобода слова. Згідно із частиною першою ст. 34 Конституції України кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Нещодавно широкий суспільний резонанс викликала ідея криміналізації заперечення голодомору українського народу 1932–1933 рр. У 2016 р. до Верховної Ради України було подано законопроект № 4120 [10], а у 2017 – законопроекти № 5692 [11] та № 7343 [12]. Законопроекти мають аналогічний зміст і передбачають кримінальну відповідальність за публічне заперечення голодомору як геноциду українського народу. Нині всі три законопроекти очікують на розгляд у парламенті.

Ми повністю погоджуємося з висновками Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України, що законопроекти доцільно відхилити. Публічне заперечення фактів є лише проявом власної думки окремої особи чи групи осіб. А свобода думки і слова є конституційним правом кожної людини, яке не може бути обмежене, крім випадків, коли воно суперечить інтересам національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку (ст. 34 Конституції України). Публічне заперечення історичних фактів не можна віднести до жодного із зазначених випадків [13, с. 2].

Вважаємо також за необхідне, як це зроблено у згаданих вище висновках, навести деякі положення Спільного проміжного висновку щодо Закону України "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки" ухвалений Венеціанською комісією на 105-му пленарному засіданні [14].

Оцінюючи санкції ст. 436-1 КК "Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів" (у чинній редакції), Венеціанська комісія та Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ зазначили, що "Суд з прав людини та Комісія з прав людини ООН вважають неприйнятною навіть загрозу покарання у вигляді позбавлення волі за ненасильницьке вираження поглядів … У справі *Murat Vural v. Turkey* Європейський суд з прав людини чітко заявив, що, в принципі, "мирні та ненасильницькі форми вираження не повинні піддаватися загрозі покарання у вигляді позбавлення волі" (п. 93). Суворі покарання, встановлені законом, разом із вищезазначеним браком передбачуваності його положень, можуть призвести до того, що Європейський суд з прав людини назвав "охолоджуючим ефектом", спроможним завдати шкоди реалізації усіма членами суспільства свободи вираження поглядів у цілому та політичних поглядів зокрема. Наслідком може стати позбавлення людей бажання брати участь у суспільному житті, радше ніж захист гідності жертв та недопущення повернення тоталітарного режиму (п. 95).

Ми не підтримуємо ні комуністичний, ні націонал-соціалістичний політичні режими. Адже ідеї, що лежали в їх основі, суперечать ідеї прав людини, що і призвело на практиці до жахливих злочинів проти людства. Проте розглянуті вище законодавчі ініціативи суперечать праву людини на свободу слова. Людина не може бути притягнена до юридичної відповідальності за висловлення своїх думок, навіть якщо ці думки повністю позбавлені здорового глузду.

На наш погляд, підхід щодо запровадження юридичної відповідальності за висловлювання стосовно історичних подій приховує в собі особливу небезпеку. Адже добре відомо, що історію пишуть переможці. З огляду на це версія історії, затверджена офіційною історичною наукою, часто далека від істини. Крім того, різні історики мають різні погляди на одні й ті самі історичні події, і не завжди та думка, що має більше поширення, правильна. Безумовно, голодомор українського народу 1932–1933 рр. – жахлива трагедія й один із найгірших злочинів проти людства у XX ст. Досі живі свідки тих подій. Проте про інші важливі історичні події не можна сказати те саме. Викладання історії, особливо в середній школі, засноване на міфах. Національні герої, за прискіпливішої перевірки, часто виявляються не настільки героїчними, як би того хотілося шкільним учителям. І, зреш-

тою, не такими вже й національними. Чи висвітлення історичних фактів, що суперечать історичним міфам, має підлягати кримінальному переслідуванню?

Свобода слова лежить у фундаменті демократії. Її обмеження неминуче призведе до послаблення демократії.

Свобода пересування. Відповідно до частини першої ст. 33 Конституції України кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом.

Конституція України не визначає підстав для таких обмежень. Чи означає це, що Верховна Рада України може щодня ухвалювати новий закон, що обмежує свободу пересування? Звісно ж, ні.

На наше переконання, у цій ситуації необхідно керуватися нормою, визначеною в частині другій ст. 3 Конституції України: права і свободи людини та їхні гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Ураховуючи зміст наведеної вище конституційної норми а також те, що ст. 3 віднесена до розд. I "Загальні засади" Конституції України і викладені в ній положення належать до основ конституційного ладу України, логічно припустити, що кількість обмежень свободи пересування, визначених законом, з часом буде зменшуватися. Проте відбувається не зовсім так.

На нашу думку, нові обмеження свободи пересування можуть запроваджуватися лише у виняткових випадках в інтересах захисту прав і свобод людини та національної безпеки.

Ми не будемо розглядати обмеження свободи пересування, пов'язані із військовою агресією проти України. Під час війни виникають особливо небезпечні загрози правам людини, тому певні обмеження свободи пересування за умов військових дій необхідні.

Проте з початку військових дій було запроваджено обмеження свободи пересування, ніяк з ними не пов'язані.

Законом України від 6 грудня 2017 р. № 2227-VIII "Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами" [15] (набрав чинності 11 січня 2019 р.). Загальну частину Кримінального кодексу України доповнено розд. XIII-1 "Обмежувальні заходи". Згідно з п. 3 частини першої нової ст. 91-1 Кримінального кодексу України до обмежувальних заходів віднесено заборону наближатися на визначену відстань до місця, де особа, що постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням, чи з інших причин.

Згідно з п. 4 частини другої ст. 26 Закону України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII "Про запобігання та протидію домашньому насильству" [16] до заходів тимчасового обмеження прав кривдника, що можуть бути визначені обмежувальним приписом, віднесено заборону наближатися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою.

На нашу думку, цим новелам законодавства, що обмежують право людини на свободу пересування, бракує обґрунтування. Такий підхід порушує баланс прав та обов'язків кривдника й особи, постраждалої від домашнього насильства. Крім того, формулювання наведених вище норм украй невдалі, що може спричинити до неумисного надмірного обмеження свободи пересування. Може навіть виявитися, що ці норми неможливо застосувати на практиці. Як розуміти, наприклад, словосполучення "інших місць частого відвідування постраждалою особою"? А якщо ці місця у кривдника та постраждалої особи збігаються? Зокрема, місце роботи, проживання батьків похилого віку тощо.

Отже, останні зміни до законодавства порушують конституційне право людини на свободу пересування.

Спеціальні права. У теорії конституційного права до структури конституційного статусу особи віднесено правові принципи [17, с. 94]. Відповідно до неписаного принципу права, позбавлення прав, на які потрібен спеціальний дозвіл, здійснюється лише у випадку зловживання цими правами (учинення адміністративних та кримінальних правопорушень). Наприклад, особу можуть позбавити права керування транспортним засобом за порушення правил дорожнього руху; права полювання – за браконьєрство тощо. Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2234-VIII "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів" [18], підготовлений Міністерством юстиції України, надає державним виконавцям повноваження встановлювати тимчасові обмеження права керування транспортними засобами, користування вогнепальною мисливською зброєю та полювання за наявності заборгованості зі сплати аліментів (частина дев'ята ст. 71 Закону України "Про виконавче провадження"). Це пряме порушення наведеного вище принципу права.

Право обирати і бути обраним. Відповідно до частини першої ст. 38 Конституції України громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади й органів місцевого самоврядування.

3 липня 2018 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України № 2475-VIII "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання" [19]. Цим законом частину другу ст. 5 Закону України "Про статус депутатів місцевих рад" [20] доповнено п. 3 такого змісту: "Повноваження депутата місцевої ради можуть припинятися достроково також за рішенням відповідної ради у зв'язку з несплатою аліментів на утримання дитини, що призвела до виникнення заборгованості, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за дванадцять місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання".

Відповідно до частини другої ст. 38 Конституції України громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування.

Згаданим вище Законом України № 2475-VIII також внесено зміни до Закону України "Про державну службу" [21]. Статтю 19 після частини другої доповнено новою частиною такого змісту: "3. На посаду державної служби категорії "А" або "Б" не може вступити особа, яка має заборгованість зі сплати аліментів на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання".

Наявність у державного службовця, який займає посаду державної служби категорії "А"або "Б", заборгованості зі сплати аліментів на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за дванадцять місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання є також новою підставою для припинення державної служби (п. 6) частини першої ст. 84 Закону України "Про державну службу").

Отже, норми Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення

економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання" порушують конституційні права громадян України на участь в управлінні державними справами. Обмеження прав, запроваджені цим Законом, не мають жодного стосунку до захисту прав дітей, оскільки жодним чином не поліпшують становище дитини.

Права найманих працівників. Трудові відносини поєднують у собі начала рівності та підпорядкування. Рівність виявляється під час укладання трудового договору: сторони добровільно вступають у трудові відносини. Проте після укладання трудового договору працівник підпорядковується роботодавцеві.

Таким чином, найманий працівник перебуває під організаційною та економічною владою роботодавця. Саме у світлі цього факту слід розглядати трудові відносини.

Наведемо приклади боротьби роботодавців із шахрайством, що вчиняється найманими працівниками із книги, підготовленої фахівцями юридичної фірми ALEXANDROV&PARTNERS "Антирейдерство. Захист агробізнесу": "Із шахрайством має справу кожен сучасний бізнес. Деякі вдаються до радикальних разових заходів дисциплінування персоналу (напр., масові звільнення, силові методи впливу, притягнення до відповідальності кількох співробітників, щоб інші мали на увазі ризик розвитку таких подій тощо). Юрій Тріндюк, власник "Хлібних інвестицій", маючи прецеденти шахрайства навіть на рівні одного з підприємств, увів практику проходження детектора брехні всіма ключовими співробітниками" [22, с. 107–108].

Що автори мають на увазі під силовими методами впливу? Схоже, тут ідеться про протиправний фізичний вплив на працівників – нанесення тілесних ушкоджень тощо. Чому ж працівники не звертаються до Національної поліції? Можливо тому, що поліція не відреагує на таке звернення належним чином. Адже ні для кого не є секретом рівень продажності та деградації нашої правоохоронної системи. Особливо складно захистити свої права людині із провінції, де і проживає більшість працівників аграрних компаній.

Цей приклад яскраво демонструє те, яку владу роботодавці фактично мають над найманими працівниками. Що стосується проходження детектора брехні найманими працівниками в аспекті конституційних прав людини, ця тема потребує окремого дослідження.

Право на свободу й особисту недоторканість. Згідно із частиною першою ст. 29 Конституції України кожна людина має право на свободу й особисту недоторканість.

Не буде перебільшенням твердження про те, що саме з цього права починається історія прав людини. Адже історично саме право на свободу й особисту недоторканість першим знайшло закріплення у нормативних актах [23, с. 461].

Гарантією дотримання цього права з боку держави є кримінально-процесуальне право. Прийняття чинного Кримінального процесуального кодексу України [24] виводить захист права на свободу й особисту недоторканість на новий, якісно вищий рівень.

22 листопада 2018 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень" [25]. Закон вносить системні зміни до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України. Змінюється саме поняття "злочин", класифікація злочинів, доведення, повноваження органів дізнання та досудового слідства тощо.

Поза всяким сумнівом, цей закон має величезне суспільне значення. Проте за дивним збігом обставин парламент ухвалив його 22 листопада – напередодні чорної п'ятниці 23 листопада 2018 р., коли повсюдна реклама знижок на різні товари захопила весь інформаційний простір. Про його прийняття не було повідомлено в новинах. Переважна більшість жителів України нічого не дізналася про цю подію. А в неділю, 25 листопада, відбувся морський військовий інцидент після якого 26 листопада в Україні було введено воєнний стан [26]. Зрозуміло, що за таких умов навіть ті, хто знав про прийняття закону, швидко про це забули.

Варто зауважити, що зазначений закон було ухвалено з порушення регламенту. Як слушно відзначило у своїх зауваженнях Головне юридичне управління апарату Верховної Ради України, згідно з вимогами ст. 102 Регламенту проекти кодексів і законопроектів, що містять понад 100 статей, розглядаються і приймаються за процедурою трьох читань. Остаточне ухвалення таких законопроектів відразу після першого чи другого читання не допускається [27, с. 47]. Проте законопроект 7279-д від 20.04.2018 було прийнято у другому читанні [28].

Закон містить кілька положень, що не відповідають Конституції України. Насамперед, це стосується затримання особи. Як відзначає Головне науково-експертне управління, викликають занепокоєння положення частини четвертої ст. 298-2 КПК в редакції проекту, якими пропонується закріпити можливість затримати особу в усіх випадках учинення нею кримінального проступку. У переважній більшості випадків термін затримання становить 72 год. Зіставивши наведену норму з положеннями частини першої ст. 219 КПК (у редакції проекту), можна припустити, що цілком вірогідною є ситуація, коли будь-яку особу будуть затримувати за вчинення кримінального проступку і тримати до закінчення досудового розслідування та передання матеріалів справи до суду. Це не відповідає вимогам частини другої ст. 29 Конституції України, відповідно до якої тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід уповноважені на те законом органи можуть застосувати лише у разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити [29, с. 12].

Також законом обмежується право людини на захист своїх прав у суді, що має особливе значення для кримінального процесу. Відповідно до чинної редакції частини першої ст. 381 КПК спрощене провадження можливе за умови, що обвинувачений, який був представлений захисником, беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорює встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий не заперечує проти такого розгляду. Іншими словами, скорочене провадження можливе лише за умови, що обвинувачений, скориставшись послугами захисника, розуміючи наслідки, здійснив певні дії, перелік яких є законодавчо визначеним. Натомість у частині другій ст. 381 КПК (у редакції проекту) пропонується закріпити, що суд розглядає обвинувальний акт щодо вчинення кримінального проступку без проведення судового розгляду в судовому засіданні за відсутності учасників судового провадження, якщо обвинувачений беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорює встановлені під час дізнання обставини і згоден із розглядом постанови про обвинувачення. Тобто, незалежно від того, що спонукало обвинуваченого та чи розумів він наслідки своїх дій, беззаперечно визнаючи свою винуватість, факт здійснення обвинуваченим певних дій є формальною підставою для спрощеного провадження. Вважаємо, що запровадження такої норми може створити умови для порушення прав обвинуваченого, оскільки не виключає здійснення на нього тиску [29, с. 14].

Закон містить низку інших необґрунтованих норм. На нашу думку, його ухвалення є кроком назад у розви-

тку кримінального-процесуального права і значною мірою нівелює здобутки чинного Кримінального процесуального кодексу.

Право захищати своє життя і здоров'я. Згідно із частини другою ст. 27 Конституції України кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя та здоров'я інших людей від протиправних посягань.

У контексті цього конституційного права ми розглянемо право громадян України на зброю – найдієвіший засіб захисту свого життя.

У Конституції України нічого не зазначено про право людини (громадянина) на зброю. За 27 років незалежності України та 22 роки після прийняття Конституції України Верховна Рада України так і не ухвалила закон про зброю. Хоча потреба в такому законі існує, оскільки в Україні з першого дня її існування як незалежної держави і донині існує легальний обіг зброї. Звичайно, йдеться, насамперед, про мисливську зброю.

Порядок придбання, зберігання, перевезення та використання вогнепальної зброї досі регулюється інструкцією (!), затвердженою наказом Міністерства внутрішніх справ України від 21.08.1998 № 662 [30].

Ще раз звертаємо увагу на те, що відповідно до чинного законодавства України громадяни мають право на мисливську зброю. Права на вогнепальну зброю, призначену для ураження людини (насамперед ідеться про нарізну короткоствольну зброю – пістолети та револьвери), тобто саме ту, що призначена для захисту життя та здоров'я людини, громадяни України не мають. Виняток становить вогнепальна зброя з гумовими кулями (травматична вогнепальна зброя), право на яку можуть отримати лише певні категорії громадян. Обіг травматичної зброї регулюється наказом МВС від 13.06.2000 № 379-ДСК, якого немає у вільному доступі [31].

Досвід іноземних країн свідчить про зниження рівня злочинності там, де існує легальний обіг зброї [32, 33].

Водночас в Україні за відсутності належного правового регулювання обігу зброї та заборони громадянам мати зброю, призначену для особистого захисту, особи, що мають доступ до влади, мають доступ і до такої зброї. За даними ВГО "Українська асоціація власників зброї" за роки незалежності видано понад 50 тис. одиниць нагородної зброї [34]. Офіційна статистика відсутня. Що цікаво, це не лише пістолети та револьвери, але й пістолети-кулемети та штурмові гвинтівки [34]. Інакше кажучи, певна частина нагородної зброї – суто бойова зброя. За даними ВГО "Українська асоціація власників зброї" чинний міністр внутрішніх справ Арсен Аваков нагородив 88 депутатів Верховної Ради України вогнепальною зброєю [34]. Отже, у народних депутатів України немає проблем із доступом до зброї. Водночас вони не бажають, щоб такий доступ мали й інші громадяни України.

Окреслена вище проблема існує стільки, скільки існує держава Україна. Проте у 2017 р. з'явилася нова тенденція.

7 грудня 2017 р. ухвалено Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення заборгованості із сплати аліментів" [18]. Цим законом внесено зміни до Закону України "Про виконавче провадження" [35]. Відповідно до п. 3 частини дев'ятої ст. 71 (у новій редакції) за наявності заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за чотири місяці, державний виконавець виносить умотивовані постанови про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві користування вогнепальною мисливською, пневматичною та охолощеною зброєю, пристроями вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, – до погашення заборгованості зі сплати аліментів у повному обсязі.

Також 7 грудня 2017 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" [16]. Згідно з п. 7 частини першої ст. 10 до повноважень уповноважених підрозділів органів Національної поліції України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству належить анулювання дозволів на право придбання, зберігання, носіння зброї та боєприпасів їхнім власникам у разі вчинення ними домашнього насильства, а також вилучення зброї та боєприпасів у порядку, визначеному законодавством.

6 грудня 2017 р. було ухвалено Закон України "Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами" [15]. Доповнено частину першу ст. 148 Кримінально-процесуального кодексу України п. 4 такого змісту: "4) право на володіння та носіння зброї" (таким чином доповнено перелік документів, які посвідчують спеціальне право та можуть бути тимчасово вилученими) [24]. Ця норма була піддана обґрунтованій критиці з боку Юридичного управління апарату Верховної Ради України [36, с. 12].

Отже, майже в один день було ухвалено три закони, кожен із яких передбачає або обмеження, або анулювання права на зброю. Усі вони присвячені правопорушенням у сімейній сфері. На перший погляд незрозуміло, чому в таких законах запроваджено обмеження права на зброю? Який зв'язок має сплата аліментів, насильство в сім'ї та статеві злочини, з одного боку, і обіг зброї, з іншого? Проте такий зв'язок є. Однак для того, щоб розкрити цю проблему, необхідно дослідити особливості сучасної державної сімейної політики в Україні. А це буде темою окремого дослідження.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про існування стійкої тенденції зі збільшення обмежень прав людини в Україні. Суб'єктами обмежень є як держава, так і приватні особи. У законодавчій політиці ця тенденція посилилася з обранням Верховної Ради України чинного скликання. Обмеження прав людини, запроваджені у законодавчих актах, ухвалених в цей період, жодним чином не стосуються військових дій і національної безпеки. Також виявлено такі тенденції: 1) останні законодавчі зміни не лише обмежують конституційні права людини, але й порушують принципи права та гарантії прав людини; 2) порушення права людини на особисте життя, завдяки використанню сучасних інформаційних технологій, має масовий характер; проте правоохоронні органи не здійснюють діяльність із протидії таким порушенням на належному рівні; 3) ціла низка прав людини обмежується шляхом прийняття законів у сфері сімейних відносин, які ухвалюються з небаченою раніше з погляду законодавчого процесу швидкістю; 4) новітні технології дедалі ширше використовуються з метою порушень прав і свобод людини, як з боку приватних осіб, так і з боку держави; на основі використання сучасних технологій з'являються нові способи порушень прав і свобод людини.

Обмеження прав людини, що визначаються Законами України, завжди мають певне обґрунтування. Проте ані політичні, ані економічні, ані соціальні, ані будь-які інші інтереси не можуть бути підставою для порушення прав і свобод людини.

Напрями подальших досліджень. Виявлена тенденція обмеження прав людини вимагає глибокого і комплексного дослідження. Наступні дослідження будуть присвячені: 1) конституційним гарантіям прав людини; 2) порушенням права на особисте життя; 3) порушенням прав людини в межах сімейної політики; 4) порушенням прав людини, що вчиняються завдяки використанню новітніх технологій.

Список використаних джерел:

1. Офицер патрульной полиции Харькова задержан за торговлю служебной информацией. URL: https://censor.net.ua/photo_news/3066246/ofitser_patrulnoyi_politsii_harkova_zaderjan_za_torgovlyu_slujebnoyi_informatsieyi_natspolitsiya_foto.
2. Двое сотрудников уголовного розыска задержаны в Виннице за торговлю служебной информацией. URL: https://censor.net.ua/photo_news/3055825/dvoe_sotrudnikov_ugolovnogo_rozyska_zaderjany_v_vinnitse_za_torgovlyu_slujebnoyi_informatsieyi_natspolitsiya.
3. Менеджер ПриватБанка продавал данные клиентов по 400 гривен. URL: https://zn.ua/ECONOMICS/sotrudnik-privatbanka-prodaval-dannye-klientov-cherez-telegram-295682_.html.
4. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (з наступн. змін. та доп.).
5. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус : Закон України. *Голос України*. 2012. № 231 (з наступ. змін. та доп.).
6. Перцова О. 50 відтінків рейдерства (способи та методи протиправного захоплення підприємств). *Український юрист*. 2016. № 3. С. 44–47.
7. Положення про Комісію з питань розгляду скарг у сфері державної реєстрації, затверджено наказом Міністерства юстиції України від 12.01.2016 № 37/5, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 13 січня 2016 р. за № 42/28172. *Офіційний вісник України*. 2016. №3. Ст. 222.
8. Наталія Левчук. Мораторій: to be or not to be? *Юридична газета*. № 32-33. С. 14-15.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 37. Ст. 277.
10. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо кримінальної відповідальності за заперечення Голодомору, Голокосту, геноциду кримськотатарського народу). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4120&skl=9.
11. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за заперечення факту правомірності боротьби за незалежність України у XX столітті, факту Голодомору 1932-1933 років в України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60975.
12. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо кримінальної відповідальності за заперечення Голодомору). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62982.
13. Висновок на проект Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за заперечення факту правомірності боротьби за незалежність України у XX столітті, факту Голодомору 1932–1933 років в України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=5692&skl=9.
14. Спільний проміжний висновок щодо Закону України "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки" ухвалений Венеціанською комісією на 105-му пленарному засіданні. Венеція (18–19 грудня 2015 р.). URL: http://www.osce.org/uk/odihr/216291?download=true.
15. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України. *Голос України*. 2018. № 6.
16. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закону України. *Офіційний вісник України*. 2018. № 6. Ст. 245.
17. Конституційне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. В.П. Колісника та Ю.Г. Барабаша. Х.: Право, 2008. 416 с.
18. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів : Закон України від 7 грудня 2017 року № 2234-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. С. 86. Ст. 40.
19. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання : Закон України від 3 липня 2018 р. № 2475-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 36. Ст. 272.
20. Про статус депутатів місцевих рад : Закон України. *Голос України*. 02.08.2002. №142.
21. Про державну службу : Закон України. *Офіційний вісник України*. 2016. № 3. Ст. 149 (з наступн. змін. та доп.).
22. Антирейдерство. Захист агробізнесу. К.: Вид. дім "КИЙ", 2017. 176 с.
23. Бостан Л.М., Бостан С.К. Історія держави і права зарубіжних країн. 2-е вид. перероб. і доп. : навч. посіб. К.: Центр учбової літератури. 2008. 730 с.
24. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Голос України*. 2012. № 90-91 (з наступн. змін. та доп.).
25. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63928.
26. Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" : Закон України. *Офіційний вісник України*. 2018. № 95.
27. Зауваження до проекту Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень". URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63928.
28. Проект Закону "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень". URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63928.
29. Висновок на проект Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень". URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63928.
30. Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 21.08.1998 № 622, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 7 жовтня 1998 р. за № 637/3077. *Офіційний вісник України*. 1998. № 42. Ст. 1574 (з наступн. змін. та доп.).
31. Про затвердження тимчасової інструкції про порядок придбання, зберігання, обліку, використання та застосування пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів працівниками суду, правоохоронних органів та їх близькими родичами, а також особами, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 13.06.2000 № 379-ДСК. URL: https://zbroya.info/uk/blog/15158_nakaz-mvs-pro-travmatichnu-zbroiu-379dsk-rozsekretili.
32. В Миннесоте каждый третий владеет оружием, но уровень преступности почему-то не растёт. URL: https://zbroya.info/ru/blog/16359_v-minnesote-kazhdyi-tretii-vladeet-oruzhiem-no-uroven-prestupnosti-pochemu-to-ne-rastet.
33. Борьба с гоплофобией в Чехии. URL: https://zbroya.info/ru/blog/5228_borba-s-goplofobiei-v-chekhii.
34. Аваков дарує штурмові гвинтівки під виглядом пістолетів. URL: https://zbroya.info/uk/blog/10600_avakov-daruie-shturmovi-gvintivki-pid-vigliadom-pistoletiv.
35. Про виконавче провадження : Закон України. *Голос України*. 05.07.2016. № 122-123.
36. Зауваження до проекту Закону України "Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами" (реєстр. № 4952). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59648.

Received: 26/04/2019
Accepted: 02/06/2019

B. Danylenko, PHD
Charitable organization "The charitable foundation of social development of Kharkiv region", Kharkiv, Ukraine

RESTRICTION OF HUMAN RIGHTS: THE DANGEROUS TENDENCY

This article is devoted to the study of human rights restrictions in Ukraine. The author states that there is an increasing tendency of human rights restriction in Ukraine. Both the state and private persons are the subjects of violation of human rights. In the legislative policy this tendency has increased since the parliamentary election in 2014. That year is known as the beginning of the in Ukraine. But most of the restrictions of human rights made by the laws of Ukraine (which violate the Constitution of Ukraine) since then have no relation to military activities and national security.

The author identifies a number of tendencies: 1) recent amendments to Ukrainian legislation not only limit constitutional rights but also violate the principles of law and constitutional guarantees of human rights; 2) due to the usage of modern informational technologies, violations of the right to privacy are total; however, the law-enforcement agencies do not struggle with such violations systematically; 3) many constitutional human rights are violated by the laws devoted to family relations; those laws are being passed by the Parliament of Ukraine with the very high speed that is not quite usual for legislative process in Ukraine; 4) both the state and private persons use modern technologies to violate human rights; on the basis of modern technologies new ways of violation of human rights appear.

Conclusions. The restrictions of human rights, provided by the laws, always have some reasons. But neither political, nor economical, nor social nor any other interest can be the reason for violation of human rights and freedoms.

"In spite of the fact that the air was never so full of theories of liberty and wild declarations of «rights», there has been a steady curtailment of «personal freedom»". These words of the great American Henry Ford are so relevant for modern Ukraine.

Keywords: human rights, tendencies, legislative policy, legislative body, modern technologies.

References:

1. Ofitser patrulnoy polytsyy zaderzhan za torgovlyu sluzhebnoy informatsyey. URL: https://censor.net.ua/photo_news/3066246/ofitser_patrulnoyi_politsii_harkova_zaderjan_za_torgovlyu_slujebnoyi_informatsieyi_natspolitsiya_foto.
2. Dvoe sotrudnikov ugolovnogo roziska zaderzhany v Vinnitse za torgovlyu sluzhebnoy informatsiey. URL: https://censor.net.ua/photo_news/3055825/dvoe_sotrudnikov_ugolovnogo_rozyska_zaderjany_v_vinnitse_za_torgovlyu_slujebnoyi_informatsieyi_natspolitsiya.
3. Menedzher PrivatBanka prodaval dannye klientov po 400 griven. URL: https://zn.ua/ECONOMICS/sotrudnik-privatbanka-prodaval-dannye-klientov-cherez-telegram-295682_.html.
4. Konstytutsiya Ukrayiny. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 1996. № 30. St. 141 (z nastupn. zmin. ta dop.).
5. Pro Yedynyi derzhavnyi demografichnyi reyestr ta dokumenty, shcho posvidchuyut gromadyanstvo Ukrayiny, posvidchuyut osobu chy yiyi spezialnyi status : Zakon Ukrayiny. *Golos Ukrayiny*. 2012. № 231 (z nastupn. zmin. ta dop.).
6. Perzova O. 50 vidtinkiv reyderstva (sposoby ta metody protypravnogo zakhoplennya pidpryemstv). *Ukrayinskiy yurist*. 2016. № 3. S. 44–47.
7. Polozhennya pro Komisiyu z pytan rozglyadu skarg u sferi derzhavnoyi reyestraziyi. Zatverdzheno nakazom Ministerstva yustytsiyi Ukrayiny vid 12.01.2016 № 37/5, zareyestrovano v Ministerstvi yustytsiyi Ukrayiny 13 sichnya 2016 roky za № 42/28172. *Ofitsiyniy visnik Ukraïni*. 2016. № 3. St. 222.
8. Nataliya Levchuk. Moratoriy: to be or not to be? *Yurydychna gazeta*. № 32–33. S. 14–15.
9. Pro vnesennya zmin do deyakikh zakonodavchikh aktiv Ukrayiny shchodo vyryshennya pytanya kolektyvnoyi vlasnostyi na zemlyu, udoskonalennya pravyl zemlekorystuvannya u masyvakh zemel silskogospodarskogo pryznachennya, zapobiganya reyderstvu ta stymuluvanya zroshenya v Ukrayini : *Zakon Ukrayiny* . *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2018. № 37. S. 12. St. 277.
10. Proekt Zakonu pro vnesennya zmin do deyakikh zakonodavchikh aktiv Ukrayiny (shchodo kriminalnoyi vidpovidalnosti za zaperechenya Golodomoru, Golokostu, genozidu krymskotatarskogo narody). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4120&skl=9.
11. Proekt Zakonu pro vnesennya zmin do deyakikh zakonodavchikh aktiv Ukrayiny shchodo vstanovlenya vidpovidalnosti za zaperechenya faktu pravomirnosty borotby za nezalezhnist Ukrayiny v XX stolitti, faktu Golodomoru 1932–1933 rokiv v Ukrayini. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60975.
12. Proekt Zakonu pro vnesennya zmin do deyakikh zakonodavchikh aktiv Ukrayiny (shchodo kriminalnoyi vidpovidalnosti za zaperechenya Golodomoru). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62982.
13. Vysnovok na proekt Zakonu pro vnesennya zmin do deyakikh zakonodavchikh aktiv Ukrayiny shchodo vstanovlenya vidpovidalnosti za zaperechenya faktu pravomirnosty borotby za nezalezhnist Ukrayiny v XX stolitti, faktu Golodomoru 1932–1933 rokiv v Ukrayini. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=5692&skl=9.
14. Spilniy promizhniy vysnovok shchodo Zakony Ukrayiny "Pro zasudzhennya comunistychnogo ta natsional-sozialystychnogo (natsistskogo) totalitarnych rezhymiv v Ukrayini ta zaboronu propagandy yihnoyi symviliky" ukhvaleniy Venetsianskoyu komisiyeyu na 105-mu plenarnomu zasidannyi. Venetsiya (18-19 grudnya 2015 roky). URL: http://www.osce.org/uk/odihr/216291?download=true.
15. Pro vnesenya zmin do Kryminalnogo ta Kryminalnogo protsesualnogo kodeksiv Ukrayiny z metoyu realizatsiyi polozhen Konventsiyi Rady Evropy pro zapobiganya nasylstvu stosovno zhinok i domashnomy nasylstvy ta borotbu z tsymy yavyshamy : Zakon Ukrayinu. *Golos Ukrayiny*. 2018. № 6.
16. Pro zapobiganya ta protydiyu domashnyomu nasylstvu : Zakon Ukrayinu. *Ofitsiyniy visnyk Ukrayiny*. 2018. S. 16. St. 245.
17. Konstytutsiyne pravo Ukrayiny : pidruch. dlya stud. vysh. navch. Zakl. / za red. V.P. Kolysnyka ta U.G. Barabasha. Kh.: Pravo. 2008. 416 s.
18. Pro vnesennya zmin do deyakikh zakonodavchikh aktiv Ukrayiny shchodo posylenya zakhistu prava dytyny na nalezhne utrymanya shlakhom vdoskonalenya poradku prymusovogostyagnenya zaborgovanosti zi splaty alimentiv : Zakon Ukrayiny vid 7 grudnya 2017 roku № 2234-VIII. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2018. S. 86. St. 40.
19. Pro vnesenya zmin do deyakikh zakonodavchych aktiv Ukrayinu shchodo stvorenya ekonomikh peredumov dlya posylenya zakhistu prava dytyny na nalezhne utrymanya : Zakon Ukrayiny vid 3 lypnya 2018 roku № 2475-VIII. *Vidomosti Verkhovnoï Radi Ukraïni*. 2018. № 36. St. 272.
20. *Pro status deputativ mistsevych rad Zakon Ukrayiny* . *Golos Ukrayiny*. 02.08.2002. № 142.
21. Pro derzhavny sluzhbu : Zakon Ukayiny. *Ofitsiyniy visnyk Ukrayiny*. 2016. № 3. S. 28. St. 149 (z nastupn. zmin. ta dop.).
22. Antyreyderstvo. Zakhist agrobiznesu. K. Vyd. dim "Kiy". 2017. 176 s.
23. Botsan L.M., Botsan L.K. Istoriya derzhavy I prava zarybizhnikh krayin. 2-he vydanya pererob. i dop. : navch. posyb. K.: Tsentr uchbovoyi literatury. 2008. 730 s.;
24. Kryminalniy protsesualniy kodeks Ukrayiny. *Golos Ukrayiny*. 2012. № 90–91 (z nastupn. zmin. ta dop.).
25. Pro vnesennya zmin do deyakikh zakonodavchikh aktiv Ukrayiny shchodo sproshchennya dosudovogo rozsliduvanya okremych kategoriy krymynalnych pravoporuchen : Zakon Ukrayiny. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63928.
26. Pro zatverdzhenya Ukazu Prezidenta Ukrayiny "Pro vvedenya voyennogo stanu v Ukrayini" : Zakon Ukrayiny. *Ofitsiyniy visnyk Ukrayiny*. 2018. № 95.
27. Zauvazhennya do proektu Zakonu Ukrayiny "Pro vnesennya zmin do deyakikh zakonodavchikh aktiv Ukrayiny shchodo sproshchennya dosudovogo rozsliduvanya okremych kategoriy krymynalnych pravoporuchen". URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63928.
28. Proekt Zakonu "Pro vnesennya zmin do deyakikh zakonodavchikh aktiv Ukrayiny shchodo sproshchennya dosudovogo rozsliduvanya okremych kategoriy krymynalnych pravoporuchen". URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63928.
29. Vysnovok na proekt Zakony Ukrayiny "Pro vnesennya zmin do deyakikh zakonodavchikh aktiv Ukrayiny shchodo sproshchennya dosudovogo rozsliduvanya okremych kategoriy krymynalnych pravoporuchen". http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63928.
30. Instruktsiya pro poryadok vygotovlenya, prydbanya, zberiganya, obliku, perevezennya ta vykorystanya vognepalnoyi, pnevmatychnoyi, holodnoyi i okholoshchenoyi zbroyi, prystroyiv vitchiznanogo vyrobnytstva dlya vidstrilu patroniv, sporyadzhenych gumovymy chi analogichnymy za svoyimy vlastyvostyamy snaryadamy nesmertelnoyi diyi, ta pstroniv do nych, a takozh boyeprypasiv do zbroyi, osnovnych chastyn zbroyi ta vybuchovych materialiv, zatverdzhena nakazom Ministerstvs vnutrishnich sprav Ukrayiny vid 21.08.1998 № 622, zareyestrovano v Ministerstvi yustytsiyi Ukrayiny 7 zhovtnya 1998 r. za № 637/3077. *Ofitsiyniy vysnyk Ukrayiny*. 1998. № 42. S. 107. St. 1574 (z nastupn. zmin. ta dop.).
31. Nakaz Ministerstva nutrishnich sprav Ukrayiny vid 13.06.2000 № 379-DSK "Pro zatverdzhenya tymchasovoyi instruktsiyi pro poryadok prydbanya, zberiganya, obliku, vykorystanya ta zastosuvanya prystroyiv vitchiznyanogo vyrobnitsva dlya vidstrilu patroniv, sporyadzhenych gumovymy chi analogichnymy za svoyimy vlastyvostyamy metalnymy snaryadamy nesmertelnoyi diyi, ta zaznachenych patroniv pratsivnykamy sudu, pravookhoronnych organiv ta yich blyzkymy rodychamy, a takozh osobamy, yaki berut uchast u kryminalnomy sudichinstvi". URL: https://zbroya.info/uk/blog/15158_nakaz-mvs-pro-travmatichnu-zbroiu-379dsk-rozsekretili/
32. V Minnesotye kazhdiy tretiy vladeet oruzhiem, no uroven prestupnosty pochemu-to ne rastet. URL: https://zbroya.info/ru/blog/16359_v-minnesote-kazhdyi-tretii-vladeet-oruzhiem-no-uroven-prestupnosti-pochemu-to-ne-rastet/ ;
33. Boryba s goplofobiey v Chechiyi. URL: https://zbroya.info/ru/blog/5228_borba-s-goplofobiei-v-chekhii/

34. Avakov daruye shturmovi gvyntyvky pid vygladom pistoletiv. URL: https://zbroya.info/uk/blog/10600_avakov-daruie-shturmovi-gvintivki-pid-vigliadom-pistoletiv/
35. Pro vykonavche provadzhenya : Zakon Ukrayiny. *Golos Ukrayiny*. 05.07.2016.
36. Zauvazhenya do proectu Zakonu Ukrayiny "Pro vnesenya zmin do Krymynalnogo ta Krymynalnogo protsesualnogo kodeksiv Ukrayiny z metoyu realizatsiyi polozhen Konventsiyi Rady Evropy pro zapobiganya nasylstvu stosovno zhinok I domashnyomy nasylstvu ta borotybu z tsymy yavyishchamy" (reyestr № 4952). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59648.

УДК 340.15 (94+497.2)

О. Іванов, канд. юрид. наук, ст. виклад.
Національна академія Служби безпеки України, Київ, Україна

ЮРИДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКСПАНСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НА БАЛКАНАХ (КІНЕЦЬ XVIII – ДРУГА ПОЛОВИНА XIX СТ.)

Встановлено, що загальні тенденції реалізації Російською імперією експансіоністської політики на Балканах ґрунтується на тих основах її зовнішньополітичного курсу, які були закладені ще в нормативних документах часів Петра І. Це, зокрема, удавана опіка над "єдиновірними християнськими народами", широке використання підкорюваних народів як ресурсу для досягнення власних стратегічних цілей і яскраво виражена асиміляторська політика в національному питанні. Саме на таких засадах укладалися російсько-турецькі договори XVIII–XIX ст., де всі, на перший погляд, гарантії безпеки для балканських народів були продиктовані виключно меркантильними міркуваннями. Царські маніфести та інші нормативні документи, де визначалася політика щодо окремих балканських народів, писались у відверто декларативній манері, прямо або приховано розходились із проголошеним курсом на допомогу зазначеним народам і, як і російсько-турецькі договори, спрямовувалися лише на реалізацію стратегічних цілей російського самодержавства. Зроблено висновок, що, залишаючи широкий простір для звинувачень Османської імперії в недотриманні договірних зобов'язань, Російська імперія створювала можливості для ситуативного розширення свого впливу в окремих регіонах Балкан. Сформована царизмом юридична база передбачала можливості для різновекторної експансії (економічної, культурної, релігійної тощо), що в підсумку мало призвести до ліквідації національної самосвідомості південнослов'янських народів і їхнього цілковитого переходу під російський контроль.

Ключові слова: "східне питання", експансіонізм, "національне відродження", російсько-турецькі договори, імператор, ідеологічна основа.

Вступ. Історія свідчить, що зовнішня політика Російської імперії на різних етапах її існування характеризувалась яскраво вираженою спрямованістю до експансії – захоплення та освоєння нових територій. Серед напрямів останньої наприкінці XVIII ст. важливе місце почало посідати "східне питання", що виявлялось у прагненні розширити південно-східні кордони імперії. У цьому контексті вагоме стратегічне значення для російського самодержавства мало встановлення панування над народами Балканського півострова – болгарами, сербами, греками, чорногорцями та ін. Готовність царату виборювати право протекції над цими "єдиновірними братніми слов'янськими народами" (а саме так офіційна пропаганда їх називала) у протистоянні з такими потужними державами того часу, як Османська й Австрійська імперії, демонструє його беззаперечну зацікавленість у згаданих територіях. Прагнучи успішно здійснити експансію на Балканах із мінімальними витратами людських і матеріальних ресурсів, уникнувши при цьому проявів опозиційних настроїв з боку народів півострова і західноєвропейських країн, Росія приділяла значну увагу юридичному забезпеченню своєї діяльності.

Попри очевидну актуальність цієї тематики з огляду на сучасний вектор геополітичної стратегії Російської Федерації, значного наукового інтересу до неї наразі не спостерігається. Загалом же першими дослідниками подій, про які йтиметься в нашій статті, були їхні сучасники – представники університетської науки Російської імперії та окремі західні історики (К. Іречек, Ф. Каніц, І. Ліпранді та ін.). Їхні праці були присвячені, головним чином загальній характеристиці російської політики, а питання її юридичного забезпечення згадувалися лише побіжно. Радянська історіографія збагатилася великим масивом відповідних досліджень (С. Богоявленський, О. Державін, І. Достян та ін.) ближче до сторіччя завершення російсько-турецької війни 1876–1878 рр., де питання перерозподілу сфер впливу на Балканах було серед центральних. Ба більше, існував окремий Інститут слов'янознавства та балканістики у складі Академії наук СРСР, співробітники якого, серед іншого, увели до наукового обігу значний масив нормативних документів, створених у різні часи царським урядом та спрямованих на поступове утвердження російського впливу на Балканах. Сучасний етап характеризується увагою до цієї проблематики переважно з боку західних дослідників (Н. Дейвіс, Г. Кіссінджер та ін.), увага яких зосереджена в основному на ідеологічному підґрунті російської експансії загалом і на Балканах зокрема. У вітчизняній історичній та історико-юридичній науці такі питання практично не розглядаються. Єдиною монографічною працею в цьому напрямі за останнє десятиліття була "Історія Болгарії" В. Чорнія. Тому, підсумовуючи коротку історіографічну довідку, слід констатувати відсутність системних досліджень історико-правових аспектів здійснення Російською імперією експансії на Балканах.

З огляду на викладене вище, метою нашої статті є виявлення передумов формування юридичного забезпечення російської експансії на Балканах (кінець XVIII – друга половина XIX ст.) та його особливостей на рівні міждержавних договорів і правової системи Російської імперії. На основі зазначеної мети завданнями статті є: аналіз нормативного оформлення загальних засад експансіоністської політики Російської імперії на початку XVIII ст.; характеристика положень російсько-турецьких міждержавних договорів, що створювали передумови для втілення експансіоністських намірів самодержавства; висвітлення внутрішніх нормативних приписів Російської імперії, частина з яких видавалися таємно, що визначали конкретні заходи зі здійснення експансії; з'ясування особливостей практичної реалізації норм міжнародного та внутрішнього імперського законодавства, спрямованого на забезпечення експансії на Балканах.

Необхідність реалізації поставлених мети та завдань статті вимагає визначити об'єкт нашого дослідження як юридичне забезпечення реалізації зовнішньої політики Російської імперії наприкінці XVIII – у другій половині XIX ст. Відповідно, предметом дослідження слід назвати систему міжнародних та внутрі-

© Іванов О., 2019